

NAPIRENDEN A NIHILIZMUS

A Híd múlt év decemberi számában foglalkoztunk Janko Kosnak a Polja c. folyóiratban megjelent cikkével, amely tulajdonképpen egy esszesorozat első írása. Idéztük Kos véleményét, hogy a mai nyugati irodalom kiemelkedő iránya a nihilizmus, a szó filozófiai jelentésében. Már akkor sejtthettük, hogy a fiatal szlovén esszéíró alkalomadtán bővebben foglalkozik majd a nihilizmussal. Feltevésünket megerősítette „Költői téma” című esszéje, amely az Izraz múlt évi utolsó számában jelent meg, és a Híd idei 2. számában fordításban közölt. Ebben az írásában fejti ki Kos azt a nézetét, hogy a túlhaladott romantika, kritikai realizmus és metafizika helyébe az irodalomban a nihilizmus lépett, s „korunk világ-irodalmának — elsősorban a nyugati irodalomnak — egyik reprezentatív fejlődési szakaszát” alkotja. A továbbiakban megállapítja: „A modern ember bizonyos tulajdonságait és lelki világát tükröző nihilizmus, amely erőteljes s gyakran alkotó ihletforrása a költészetnek, lassanként reálisabbá, bizonyos tekintetben pedig modernebbé és hatékonyabbá válik... az ember mint reális lény és a költő mint a költészet kifejező szerve nem maradhat sokáig a nihilizmusban, mert a mindentagadás csak átmeneti fokozat, amely a világ és ezzel a költészet tagadására visz, vagy pedig — az embernek új, magasabb értelemben vett érvényesülésére.” Ez egészen új irodalom lesz, amelyről még nem tudhatjuk, milyen. „Annyi azonban bizonyos, hogy központjában a modern civilizáció és a modern ember ellentmondásainak világos, valóságos és nem romantikus képe áll majd, amely... életkedvet ad az embernek.”

A jelenlegi helyzetnek, főleg pedig magának a nihilizmusnak az elemzésével azonban akkor adós maradt Kos. A Polja legújabb (43.) számában „Irodalom és nihilizmus” című esszéjében részletesen foglalkozik evvel a kérdéssel.

Mindaz, amit eddig a világirodalomról, integrációról, a metafizikáról és romantikáról mondott, csak előkészítése, bevezetése volt a nihilizmus nagy témájának. Igaz, a romantika még mindig él a mai jugoszláv, európai és világirodalomban. Lépten-nyomon rábukkanunk. Ez részben vonatkozik a realizmus utolsó stádiumára, a kritikai vagy objektív realizmusra is. Szemellátható azonban, hogy a romantika és a kritikai realizmus ma az irodalom múltjának maradványa. Az igazi irodalom a modern időkben kiszorítja ezt a két művészi irányzatot. A mai, modern szellemi perspektívák között az első, irodalmi koncepcióiban modern és univerzális — Kos szerint — a nihilizmus.

Ennek megállapítása után Kos hivatkozik régebbi megjegyzésére, hogy ti. a nihilizmust filozófiai értelmében kell vennünk, mint a világ valóságát és önmagát a metafizika bomlásának meg-

világításában átélő ember lelkiállapotának sajátosságát. A nihilizmus a metafizika tagadása, és a metafizika bomlásának utolsó, végleges terméke. A nihilista igazságkeresés abból a metafizikai tételtől indul ki, hogy a valóság antropomorf, apriorisztikus és hierarchikus egység, s oda vezet, hogy a világon nincs meggondolt, apriorisztikus antropomorfizmus. A nihilizmus lényege a metafizikai dezilúzió, s ez a nihilista irodalom szellemi és esztétikai alapja.

A metafizika és a nihilizmus közötti különbségek vizsgálatában Kos példának veszi a metafizikai regény hősnéinek halálát, amely tulajdonképpen az igazi világba való belépést jelenti. Egy metafizikai mű hőse halálával hozzájárul ahhoz, hogy a széthulló világ visszatérjen az aprioris rend teljességébe. A nihilizmusban az ember halála nem lehet áldozat, mert visszhangtalan marad, nem ad feleletet a pusztulás értelmének kérdésére, s az abszurdum némasága csak azt jelenti, hogy a világ továbbra is megokolatlan, értelmetlen marad.

A nihilizmus, igazi lényegében, mindenfajta metafizika tagadása, állítja Kos. Ezért a nihilista irodalom szakítás mind a romantikus szellemmel, mind a kritikai realizmus filozófiájával. A romantika nihilista tagadását logikusan kiegészíti a XIX. század pozitivizmusa által teremtett kritikai realizmus tagadása. A metafizika tagadásában a nihilizmus a világ metafizikai rendjéből indul ki. Evvel a nihilizmus tagadja azt a tételt, melyből önmaga következik, és saját semmisségévé változik. A nihilizmus tulajdonképpen a metafizikai szellem kételkedése önmagában — önmagának a megsemmisítése. A nihilizmus tehát a metafizikával és annak felbomlásával az ellentétek dialektikus egységét alkotja. A nihilizmus, továbbá, a romantikus irodalmi alkotás tagadása, s ez a romantika ellentmondásainak végső eredménye. A romantika — belső ellentmondásainak logikájából — felbomlott, s a bomlási folyamat jelenségeinek egyike a nihilista irodalom. Így vele is dialektikus egységet alkot. Ebből a kapcsolatból következik, hogy a nihilizmus nem tud megszabadulni a metafizika korlátaitól, s képtelen a romantikus dilemmák fölé emelkedni. Az utóbbi 150 év irodalmának története a nihilizmus keletkezésének szemszögéből nézve nem egyéb, mint a romantikus szellem és a kritikai realizmus filozófiájának szélsőségekbe való átmenete, s ezekből alakul ki a nihilista irodalom szelleme és esztétikája.

A nihilizmus első jeleit az irodalomban már a romantikus időszakban észrevehetjük, különösen ennek vége felé. Janko Kos Heine, Baudelaire, Rimbaud, Flaubert, Mallarmé, Proust, Joyce és Kafka műveit említi. Az utóbbi három jelenti a nihilista irodalom legmagasabb csúcseit, klasszicitását. A harmincas évek után a nihilista irodalom megállapodott irodalmi áramlattá alakult át, amely inkább külső hatásában erősödik, mint ihlető intenzitásában. A nihilizmust az utóbbi időben az egzisztencializmus és az abszurdum filozófiája egészíti ki.

Rendkívül érdekes esszéjének befejező részében Kos megállapítja, hogy a nihilizmus irodalmának fénykora már letűnt. Szelleme most kiutat keres, a sorsdöntő következmények legyőzésének lehetőségeit. A mai nihilista irodalom Malraux-tól Sartre-ig és Camus-ig épp erre törekszik. A legbátrabb kísérlet az, amely a nihilizmust saját tételeinek alapján akarja túlhaladni. Sok ilyen vállalkozás azonban a nihilista sajátosságoktól való megszabadulás helyett a nihilizmus előtti fázisra vezet vissza.

Az irodalom legidősebb és legégetőbb kérdései ma ezek: mi a korszerű nihilista irodalom sorsa? Mi bomlasztja? Hol a kiút a jelenlegi helyzetből? Ezekre a kérdésekre Kos szerint csak alapos elemzés után lehet válaszolni. Esszéjének végén arra enged következtetni, hogy ezt a fontos, nehéz és súlyos felelősséggel járó munkát el fogja végezni.

Ernst Jünger, a mai német sors „szabadalmazott” tolmácsolója találta ki ezt a szót: elsvájciasodás. — Azokat illeti vele, akik semlegesekként egyáltalán nem vettek részt ennek a sorsnak a kialakításában, tehát nincs is joguk beszélni róla. Frisch és Dürenmatt után íme egy harmadik „elsvájciasodott” német is jelentkezett, és szenvedélyes hévvel kér szót a német nép és elkövetett bűne nevében. Otto Friedrich Walter harminckét éves író az új „svájci”. Egész eddigi élete biztosíték arra, hogy ártatlan a német nép bűnében. Olten közelében született egy kis falucskában, apja az ismert katolikus könyvkiadó. Iskoláinak elvégzése után három évig könyvkereskedő-tanonc Zürichben, majd — már a háború utáni Németországban — a nyomdászat alapelemeivel ismerkedik meg, hogy mindezek után átvegye apja munkáját. A kéziratok és a szerzők szerencséskezű megválogatásával rövid idő alatt új, tiszteletet gerjesztő nevet szerez vállalatának, munkájára nyomán újjászületik, haladószelleművé, modernné frissül a régi vállalat.

Regényt is írt, és könyve — amelyet ez a biztonságos anyagi légkörben nevelkedett, minden jel szerint zavartalanul boldog fiatalember írt —, a *Monat* beszámolója szerint a legszenvedélyesebb vádirat a mai Németország ellen, a realista köntös ellenére is, amelybe szerzője az allegorikus történetet bújtatta. *Der Stumme* (A néma) a regény címe és útépitőkről szól, akik a svájci Jura hegység vad rengetegei között dolgoznak. A tizenkét útépitő közé egy tizenharmadik érkezik: egy néma fiatalember. A jövevény a munkások lakóbarakkjában egy motorkerékpárt pillant meg, s erről — csakis erről — fölismeri az egyik útépitő munkásban apját, akit gyerekkora óta nem látott. Az apa maga a megtestesült vétek: részegségében lelökte feleségét a lépcsőről, és az asszony belehalt sebeibe. Kisfia szemtanúja volt ennek a szörnyű jelenetnek, akkor nemult meg. A néma — az új német nemzedék, melyet az apák bűne tett nyomorékká — retteg apja könyörtelenségétől. Apja nem ismer rá. Különbön semmit sem változott, a börtön sem javította meg. Amikor munka közben a beomló föld betemeti egy paraszt arra kőbörgő kutyáját, esse ágában sincs vállalni a hibát. S a többi tizenegy munkás vele együtt hallgat, büntársává lesz. Lopásra is vetemedik, s minthogy sem ő, sem a többi munkás nem ismeri be a tettet, a gyanú a néma fiatalemberre terelődik. Nem tud védekezni, kételyek gyötrik, szeretné már pontot tenni a bűnök láncolata után, szeretné végét vetni az apa bűnei fölött érzett szenvedésnek. Arra a meggyőződésre jut, hogy csakis a bűn vállalása hozhatja meg a megoldást. Apja helyett magára vállalja hát a lopást és büntetésül ő aknázza alá az út utolsó, legveszedelmesebb szakaszán álló sziklákot. A robbanás pillanatában az apjára néz, az öreg ráismer, s megindul fia felé.

— Apám! — hagyja el a kiáltás a fiú ajkát, az első értelmes szó, tagolt hang annyi év óta.

A sziklák az öregre omlanak, betemetik a bűnöst. Halála meghozza a föl szabadulást.

A regénybeli allegóriának vallásos szintje is van: nem véletlen, hogy az útépitésen tizenkét munkás (apostol) dolgozik, és az sem véletlen, hogy a fiú váltja meg az apa bűnét.

Otto Friedrich Walter világa számunkra zárt világ, de nem hallgatunk róla, mert ez a világ helyenként a tisztalelkűek és a szilárdszelleműek egyetlen hozzáférhető menedéke.

EGY FESTŐ DICSÉRETE

Ebben a rovatban az irodalom az egyeduralkodó, a művészet többi ágát csak akkor említjük, ha — hogy úgy mondjuk — ki-lépnek keretükből. Véleményünk szerint ez a kivételezés teljes mértékben megilleti Milenko Stančić festőt, a „legirodalmibb” ju-goszláv festőművészt. Ezért mondjuk el, hogy a *Preuves* januári szá-mában K. H. Jelinski hogyan, miként szól Stančić párizsi kiállítá-sáról, miért sorolja tárlatát az idény három legnagyobb meglepe-tése közé, Brauner és Lebenstein mellett.

„Viktor Brauner és Jan Lebenstein — mondja Jelinski — megszállottságukat a legmodernebb művészi eszközökkel fejezik ki. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy egészen egyéni és a maga nemében egyedülálló mű visszatetszést keltene bennem „anakro-nisztikus” jellegével. Sőt, állásfoglalást, eredetiséget látok benne. Ez elsősorban Balthusra, meg Leonor Finire vonatkozik. De illik Stančićra, erre a fiatal jugoszláv festőre is, akinek kiállítása meg-előzte Lebenstein tárlatát a Galérie Lambert-ben. Balthus neve ez esetben értékmérő is: a *L' Oeil* című folyóirat egymás mellett, kö-zös cikkben közölte a nagy francia festő és Stančić *Holt gyermek* című képét. Szó sincs egymásra hatásról, a két művész világa ma-gyon különböző, mégis mindketten egy művészi elképzelést való-sítanak meg, a csend képzetét keltik. Piero della Francesca, Ge-orge de la Tour, Seurat, Oscar Schlemmer tartoznak ehhez a sorhoz — bármennyire is különböznek egymástól. Stančić csaknem egy-színű képei (egyik-másik tiszta zöld, csak itt-ott látszik rajtuk né-hány terrakotta és okker folt, más képek meg kizárólag piros szín-ben tündökölnek), egy olyan világ képét varázsolják eléink, ahol a teljes magány és a társkeresés vereséget szenved az erotika kísér-tésében. Amikor Stančić nem tesz engedményeket az érzelgőség-ben megnyilvánuló álnyugalom vonzásának, művészete Maurice Blanchot és George Bataille költői igényeivel ér föl.”

LÉLEKTANI REGÉNY – SIMENON TOLLÁBÓL

George Simenon egy pillanatra abbahagyta mesteri detek-tívregényeinek sorozatgyártását, és *La vieille* (Az öregasszony) címmel lélektani regényt írt. Erről számol be Jean Blanzat a *Fi-garo Littéraire* január 16-i számában. Amint már Simenontól megszokhattuk, a bonyodalom itt is két nemzedék szembenállá-sából, két életforma összeütközéséből keletkezik. Az egyik nem-zedék már elmúlóban van, a másik éppen hogy kialakult. Az egyiket Sophie Emel tizennyolc éves ejtőernyőúgró bajnoknő kép-viseli, az ő életébe avatkozik be váratlanul súlyos belső kétélyeket kelt a lányban. Sophie Emel — sportoló fiatal lány létére — meglehe-tősen viharos, lényegében azonban szigorúan rendszeres életet folytat. Idejét szabályosan osztja meg az edzés, a kabarék, bá-rok, fogadások és szerelmi kalandok között. Ez utóbbiak kizárólag nőnemű partnerekre korlátozódnak, akiket Sophie bajbajutott lá-mnyok közül szemel ki magának. A nagyanya szegény, rossz-indulatú, iszákos vénasszony. Amikor kilakoltatták lebontásra ítélt lakásából, s unokájához kerül, a fiatal lányban csak rész-vétteljes undort kelt. Kettőjük viszonya később megváltozik, bo-nyolultabbá válik. Az öregasszony szüntelenül a maga életéről me-sél, és lassanként megmérgezi unokája lelki békéjét. A lányt rabul ejti az öregasszony gonoszsága. A sok meséből egy gyökeresen elhi-bázott, elrontott élet bontakozik ki. Az öregasszony szavai romba-

döntik Sophie-nak az életbe vetett hitét, és arról győzik meg, hogy balgaság lenne valamit is várnia az élettől. A két nő között elkeseredett és keserű harc folyik: kinek az életfelfogása, kinek az igazsága győz. És amikor már-már úgy látszik, hogy az öregasszony diadalmaskodik, s a lány életigénylése fölött a hideg, könyörtelen reménytelenség lesz úrrá, önkéntelenül is kiszakad a nagyanya torkán egy részvét után rimánkodó kiáltás. De hiába leplezte le magát, Sophie nem érez iránta irgalmat, s az öregasszony az ablakon át a mélységbe veti magát. Ezzel a tétellel nemcsak saját életének vet véget, hanem porrá zúzza a gonoszság annyiszor hangoztatott cimbikus elvét is, és az íróval együtt bebizonyítja, hogy részvét nélkül nem élet az élet.

KÉT ÚJ BECKET-DARAB

A londoni *Faber and Faber* kiadóvállalat — egy könyvben — megjelentette Becket két új színdarabját. Az egyiknek *Krapp's Last Tape* (Krapp utolsó szalagja) a címe, a másiké *Embers* (Üszkők). A két színdarab az író új irányzatának a megnyilvánulása. Mint legutóbbi színdarabja, az *All That Fall* (Mindnyájan, akik elesnek) a két új Becket-darab is inkább realista, mint allegorikus, több benne a pszichológia, mint a filozófia. Mindkét színdarab a meddő, céltalan alkotásokról szól. Az elsőben Krapp számtalan magnetofon-szalagba öli tehetségét, a másikban a főszereplő önmaga számára mesél egy hosszú elbeszélést, s ez a „munka” teljesen leköti. A két egyéniség között azonban nagy a különbség. Krapp magányosan él egy rozszart viskóban. Előtte az asztalon a magnetofon, szekrénye tele van banánnal, a szomszédos szobában pedig halomban állnak a pálinkásflaskók. Krapp egész életében részeges fickó volt, idejének jórészt kocsmákban töltötte, és most krónikus emésztési zavarokkal küzd, egyetlen szenvedélye a banánzabálás. Egyre, szüntelenül a magnetofonba beszél, és meséje egy csaknem idilli szerelmi vallomás részletes leírása.

Életének egyetlen fénypontja ez a jelenet, ezért tér újra meg újra vissza hozzá. „Moccanás nélkül fektüdtünk. Alattunk azonban minden mozgott és bennünket is himbált le-föl, jobbról balra — mindig gyengéden.”

Henry, a másik színdarab hőse, nős ember, lánya is van. A szakadatlanul ismételt mesén kívül gondolatban csak apjával foglalkozik. Apja öngyilkos lett, vagy legalábbis eltűnt, mert holttestét sohasem találták meg. Abban az időben történt ez, amikor Henry megismerkedett későbbi feleségével. Ebben a darabban is van egy lírai jelenet: Henry meg felesége együtt emlékeznek első szerelmeskedésükre a tengerparton, s az asszony így szól hozzá:

— Eljön az idő, amikor senki sem áll veled szóba, még ismeretlen emberek sem. Magadra maradsz a hangoddal, nem fogsz mást hallani, mint a saját szavadat.

Henryt zavarja az asszony beszéde. Felesége arról mesél neki, hogy látta apját, közvetlenül az öngyilkosság előtt: valahogy furcsán, szokatlan helyzetben űlt a tengerparton. Henry folytatni szeretné az önmagának mondott mesét, az egész történet azonban értelmetlenségbe süllyed. Azután — csak a hullámok csobogása hallatszik, amint visszaverődnek a parti sziklákról.

Ennyit sikerült kihámozniunk abból, amit a *Times Literary Supplement* ír Becket új színdarabjairól. A lap egyébként megállapítja, hogy *Krapp utolsó szalagja* és az *Üszkők* kiábrándulást okoznak mindazoknak, akik megszokták, hogy Becket műveiben az egyetemeset keressék, viszont fölbátorítja azokat, akik hisznek abban, hogy az író az irgalmasság felé fordult.

Michel Butor új regényt írt. A címe: *Degrés* (Fokozatok). Az új könyv — talán — az eddiginél is magasabb fokát mutatja az írónak a regényirodalom céljáról alkotott nagyon is szertelen felfogásainak. *Répertoire* című, nemrégiben megjelent könyvében fejezte ki legvilágosabban erre vonatkozó nézeteit. Beismerte, hogy csak a szükség készítette regényírásra. Eredetileg filozófiai tanulmányok kötötték le, azután verseket írt. Kétirányú tevékenységét egyesíteni akarta, s a megoldást a regényírásban vélte megtalálni. „Csak a dolgok leírásának bizonyos módja, ha azt egészen módszeresen végzük, illeszthető be a modern filozófia fejlődésébe, amely a fenomenológiában csúcsosodik ki” — mondja Butor a *Répertoire*-ban. Eddigi regényeiben „az új francia regény” többi megteremtőjével együtt kitartóan és következetesen „leírta a dolgokat”, azaz a lehető legnagyobb gonddal rögzítette megjelenésüket és eltűnésüket. A *Degrés* fejezi ki legteljesebben Butor eszméit, az eszme itt közvetlen tartalomává vált.

A regény hőse: Pierre Vernier, 35 éves gimnáziumi tanár, azt a feladatot tűzi maga elé, hogy pontosan leírja egy napjának, előadásainak részleteit. Pepecselő munkájában igénybe veszi unokaöccse segítségét. A fiú annak az osztálynak a tanulója, amelyet a tanár leír. Így jön létre a könyv — Vernier és Butor könyve. (Butor is tanár volt, mielőtt hivatásszerűen kezdett foglalkozni irodalommal.) Az író — Vernier-Butor — terjedelmes előkészületeket végez. Megvizsgálja a tanulók hajlamait, szellemi életét, azokat a könyveket és újságokat olvassa, amelyeket a diákok olvasnak, az ő játékaikat játssza. Ugyanilyen vizsgálatnak veti alá a tanárokat is, akik azon a napon előadásokat tartanak a leírt osztályban. Ezután következik — Vernier tollából — az egész napnak a leírása, majd ugyanez unokaöccse szavaival. Harmadik leírás is van, Vernier kollégájáé, aki megkísérli rendezni Vernier jegyzeteit, mert a tanár a kórházba került, s haldoklik. Vernier fenomenológiai kísérlete tehát vereséggel végződik, és bizonyos mértékben Michel Butor számára is vereség a *Degrés*. Legalábbis erre lehet következtetni a *Nouvelles Littéraires* beszámolójából. Az ötlet érdekes, megírása rendkívül gondos, mint regény azonban eleve sikertelenségre volt kárthatva. Az olvasó figyelme eltéved az adatok rengetegében, mielőtt észrevenné és értékelni tudná Butor látomását az életről, amelyben a sors az egzisztenciális adottságok miriádjaiból tevődik össze.

JOYCE ÉS GIDE BARÁTSÁGÁNAK NYOMÁBAN

James Joyce ismert és termékeny párizsi tartózkodásait egy új irodalmi korszak születését jellemző találkozások tartják. Párizsi élményei közül kiemelkedik André Gide-dal való barátsága. Ennek a kapcsolatnak szenteli cikkét George Markow-Totevy a *Mercure de France* februári számában.

Joyce magános ember volt, tudatosan és sajátos módon építette föl monumentális művét. Gide kalandorszellem, nyílt, befolyásolható lélek. Mégsem sejtette meg Joyce-újító vállalkozásának nagyságát, nem tudott érdeklődést mutatni az *Ulysses* iránt, beismerte, hogy a könyv „egyszerűen kiesik a kezéből”. Joyce viszont, noha teljesen egyé vált saját művészetével, élete egy pillanatában meglepő vonzódást érzett egy olyan alkotás felé, amely a legteljesebb mértékben különbözik az övétől. 1937-ben történt, négy évvel Joyce halála előtt, amikor a legendás író — már félig vakon és erejének fogytán — áruba bocsátotta könyvtárát, s csak néhány, kedves könyvet tartott meg magának. Ekkor írta Gide-nek a következő levelet: „Kedves kollégám, csaknem tíz éve annak, hogy szíves volt egy fiatal író barátomnak, Anthony Powernek dedikálni a *Symphonie pastorale* egy példányát. Azt kérdelem magamtól, miért is voltam akkor ennyire önzetlen (ezt a szívességet Ön egy levelem nyomán tette meg). A *Symphonie pastorale*-nak most egy másik példányát — az én tulajdonomat — küldöm el Önnek, s kérem, legyen olyan kedves, írja alá. Kérésemet, emlémem, eléggé megokolja, hogy csodálom írásait, különösképpen a *Symphonie*-t. Tizenhét évvel ezelőtt, amikor Párizsba érkeztem, a *Symphonie pastorale*-on kívül — szószerint semmi sem volt a zsebemben. Fáradhatatlanul róttam Párizs utcáit, néha-néha leültem egy padra, elővettem zsebemből a könyvet, hogy elolvassam egy-egy részletét, és fölfrissítsen emlékeimet. Szerény véleményem szerint Ön remekművet alkotott, méltót arra, hogy a Wakefieldi lelkes mellé kerüljön. Igazán boldog lennék, ha megtenné azt a szívességet, hogy dedikálja a könyvet, s ezért előre isköszönetet mondok. — Híve: James Joyce.”

Markow-Totevy fölveti a kérdést, mi lehetett, ami a *Symphonie pastorale*-ban annyira megragadta Joyce-t? A vakság tragédiája? Vagy a szerelem és a magasabbrendű törvények összeütközése? Vagy a szülők és a gyermek kapcsolatainak misztériuma (ami Joyce számára mindig bonyolult központi érzelem volt)? E kérdésekre nincs kielégítő válasz. Csak egy kép áll előttünk tisztán: az író jövevény — teli hatalmas regényírói művének forradalmi koncepciójával — az idegen város utcáin bolyong, és egy vékonyka, tartalmában és bonyolalmában konvencionális könyv olvasásában leli gyönyörűségét.

A HÁBORÚ UTÁNI JUGOSZLÁV KRITIKARÓL

Nemrég fejeződött be a Književne novine hasábjain egy higadt, türelmes és alapos okfejtéssel folytatott esztétikai csatározás dr. Milan Damnjanović és Dragan Jeremić között. Ez a vita tulajdonképpen mellék-ága, pontosabban: holt-ága a tavalyi összetűzéseknek, amelyek az Íróegyesület díjának kiosztását követték. Milan Damnjanović, aki — akárcsak ellenfele — sértetlenül került ki a viadalból, a Književne novine 113. számában nagyon érdekes írással jelentkezett: *A kritika három szakasza* címen a háború utáni jugoszláv kritikai irodalmat periodizálja.

Damnjanović szerint az első szakasz, amely közvetlenül a felszabadulás után kezdődött, az „önkritika” szakasza. A zsdánovi szocialista realizmus elvei érvényesülésének ideje ez, következménye pedig a hipokrizis. Erről az időről, mondja Damnjanović, nem kell beszélni, el kell felejtetni.

A második időszak a „kritika a kritikáért” szakasza, amely inkább pszichológiai, mint logikai szükségletből született: reakció volt az „önkritika” idejére. Mindent és mindenkit bíráltak abban az időben, a bírálat részrehajló, elfogult és impertinens volt — az igazi kritika hiányzott. Abban az időben differenciálódtak először a nézetek, előtérbe kerültek az avantgardista és a realista, konzervatív törekvések közötti ellentétek. Ennek a szakasznak a végét bizonyos megbékélés jellemzi: nem voltak győztesek, nem voltak legyőzöttek, minden esztétikai elv polgárjogot nyert. Ez a kritika főleg időszerű, a megjelenés idejéhez kötött és polémikus, de nem filozófikus és nem tudományos. Mint ilyen, csak előkészítése a harmadik időszaknak.

A harmadik szakaszt Damnjanović az elvi, tudományos vagy dialektikus kritika idejének nevezi. A kritikának ezt a fajtáját a következő sajátosságok jellemzik: a kritikus következetesen képvisel bizonyos elméletileg megalapozott nézeteket; a kritika mindenkor hajlandó újabb elveket elfogadni; a kritika nevel: nemcsak avval, hogy másokra hat, hanem avval is, hogy tekintetbe veszi mások nézeteit.

A kritikusnak ma filozófiai műveltségre van szüksége, ismernie kell a lélektant és az esztétikát, ezt követeli tőle korunk irodalma. Természetesen, fejezi be cikkét dr. Milan Damnjanović, a kritikusnak erre se a dogmatikus, se a szabados bírálat korában nem volt szüksége, de szüksége van rá ma az igazi kritikának, „amely reális erő korunk irodalmi életében”.

SAINT-EXUPÉRY NÉPSZERŰSÉGE EGYRE NÖVEKSZIK

A. Saint-Exupéry, a tizenhat évvel ezelőtt eltűnt pilóta-író újabban az érdeklődés homlokterébe került. Egymás után jelennek meg róla könyvek, újabb adatokat hozva nyilvánosságra életéről, egyéniségéről, és kommentálva műveit. Eltűnése rejtélyét felderítette egy német lelkész, aki a háború idején felderítő pilóta volt, és feljegyzései közt megtalálta, hogy a kérdéses időpontban gépe légi harcba került Nizza közelében egy Korzika felől Franciaország felé repülő géppel, s az belezuhant a Földközi-tengerbe. Ez csakis Exupéry gépe lehetett. Megdőlt tehát egyesek vélekedése, hogy öngyilkos lett. Exupéry hangját hallani lehetett a brüsszeli világ-

kiállításon: diktafonba rögzített posthumus hangja volt ez, ahogyan életében utolsó művét, a Citadellát az utókorra hagyta. nagy fejtörést okozva ezzel a kiadónak, mert a gondolat-töredékek időrendi és logikus összefűzése nem csekély feladat volt. Most mégis megjelent végre ez a filozófiai szintézise életművének. Néhány hónappal ezelőtt pedig rövidfilmet készítettek életéről, a fennmaradt tárgyi emlékek és helyszíni felvételek alapján.

Írói művének nagyrabecsülésére vall, hogy a világszerte fennálló egyetemi francia tanszékek professzorai a francia nyelv és irodalom tanításához korunk írói közül túlnyomó többségben St. Exupéry Kis herceg című művét választották segédkönyvül. A számok beszédesek — 119-en ezt választották, 33-an Camus Pestisét, 16-an Malraux Emberi sorsok és 8-an Sartre Piszkos kezek című művét.

